

ÖLÜ BEDENLERE KASDETME GİRİŞİMİ OLARAK İSLAM TARİHİNDE İLK BAŞ KESME HADİSESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE EMEVİLER DÖNEMİNDE BAŞLARI KESİLENLER

Mehmet AKBAŞ*

Öz

İnsanoğlunun intikam duygularından kaynaklanan ölü bedene kasdetme şeklinde tezahür eden bir fiil olarak ilk baş kesme hadisesi İslam tarihinde Emeviler döneminde sahâbeden Amr b. Hamık el-Huzâî'nin 50/670 senesinde başının kesilmesiyle başlamıştır. Bu dönemden önce Müslümanlar arasında bu tür bir girişimin olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Baş kesme hususunda en büyük iz bırakan hadise Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in başının kesilmesiyle olmuştur. Bu çirkin fiili ilk gerçekleştirenler Emeviler oldular ve hemen her kesilen baş bir idarecinin huzuruna götürülüyordu. Ardından ya defnediliyor ya da teşhir ediliyordu. Teşhir de iktidara başkaldıranların akibetini anlatmak için yapılıyordu. Bu çalışmamızda bu çirkin fiilin nasıl başladığını ve Emeviler döneminde bu hadiseye maruz kalan ölü bedenleri ve kesik başların akibetini incelemeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Savaş, Kerbelâ, Baş kesme, Emeviler, Kesik baş.

THE FIRST RISE OF THE DECAPITATION IN ISLAMIC HISTORY AS ATTACK THE DEAD BODIES AND HEADS CUTTED IN THE Umayyad PERIOD

Abstract

As an act that arises from the human feeling of revenge, the tradition of decapitation started in Islamic history in Umayyad period with decapitation of Amr b. Hamık al-Khuzâî in 50/670. Before the Umayyad period there are no records about decapitation as a form of attacking a dead body. The event that left the biggest mark in this respect is the cutting off of the Husayn's head in Karbala. This ugly tradition was first initiated by the Umayyads and the every cut-off head was taken to an administrator. Afterwards it was either buried or was being exhibited. The latter option was chosen in order to show what happened to those who revolted against the authority power. In this study we will try to examine how this ugly tradition started and what happened to the dead bodies and the cut-off heads in the Umayyad period.

Key words: War, Karbala, decapitation, Umayyads, cut-off head.

Giriş

Hız. Peygamber, müşriklerin cesetlerine müslle yapılmasına, yani ölü bedene kast etme hususunda izin vermemiştir.¹ Oysa müşrikler, Müslümanlarla yaptıkları savaşlarda bu çirkin fiili işliyorlardı. Sahâbeden Hız. Hamza² ve Abdullah b. Cahş'ın³ cesedine *müslle* yapmışlardı.⁴

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, makbas72@hotmail.com.

¹ Ebû Muhammed Abdulmelik İbn Hişam, *es-Siretü'n-nebeviyye*, Müessesetü'l-Maarif, Beyrut 2004, s. 431.

² Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belazürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1996, I, 420; İbn Hişam, *es-Sire*, s. 429.

³ Belâzurî, *Ensâbü'l-eşrâf*, I, s. 420.

⁴ Bu kast, ölünün kulağını burnunu v.s. kesmek ya da derisini kesip iç organlarını çıkarmak şeklinde olabiliyordu. Nitekim Hind bt. Utbe bunu, Resûlullah (s.a.v)'in amcası Hız. Hamza'ya yapmıştı. Beraberinde bulunan bazı müşrik kadınlar da bazı sahabilere bunu yapmıştı. İbn Hişam, *es-Sire*, s. 429.

Hz. Peygamber zamanında böyle bir hadiseye rastlamadığımız gibi Raşid halifeler döneminde de bu tür bir hadise vuku bulmamıştır.

Tarihimizde ölü bedendeki baş neden kesilmiştir? Neyi ispat etmek içindir? İslam tarihinde bu fiili kim başlatmıştır? Tarihimizde bu tür bir fiilin zuhur etmesi Emevîler döneminde olmuştur. Baş kesme, ölü bedene müslâ yapmadan öte bir anlama sahiptir. Her ne kadar öldürülenin bedeni, bununla işkence görmüş oluyorsa da baş kesme bir intikam, ispat etme, gurur duyma gibi bir hissin ifadesi olmuştur. Bundan başka kesik baş, iktidarın korku salma amacıyla kullandığı bir araç olarak da değerlendirilebilir.

Öldürmenin gerçekleştiğini kanıtlamak için bütün bir cesedi taşıma zahmetli bir iş olacaktır. Bu nedenle öldürdüğü kişinin kimliğini ispatlamak açısından kesik bir başı taşımak daha kolay bir davranış olmuştur. Bunun yanında baş kesme, toplumda iktidara karşı gelenlerin akibetinin ne olacağını gösterme amacıyla da yapılmıştır. Bu yönüyle toplumda korku ve terör estirilmiştir. Bu nedendir ki o dönemde baş kesme hadiselerinde ismi ön plana çıkan Ubeydullah b. Ziyad'ın, Basra hükümet konağının duvarına kesik baş resmi çizdirdiği söylenmektedir.⁵ Bu davranışı onun nasıl bir ruh hali içinde olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Burada üzerinde duracağımız husus, sadece baş kesme hadiseleri olmayıp bunların bir sultan ya da başka bir şahsın huzuruna götürülmesi ya da teşhir edilmesi şeklinde cereyan eden hadiseleri de ihtiva etmektedir. Nitekim üzerinde durduğumuz şahıslar, önce öldürülmüş ve ardından da başları bedenlerinden koparılmış olan kimselerdir. Başları vurulmak suretiyle öldürülenler araştırmamızın dışında kalmıştır. Mesela Benu Kurayza Yahudileri boyunları vurularak öldürülmüştür. Zira bir kimsenin başının vurularak öldürülmesi bir baş kesme hadisesi olmayıp insan öldürmenin şekillerinden biridir.

Tarihimizde bu hususta ilk hadise Emevî döneminde zuhûr etmiştir. Daha çok Kerbelâ hadisesiyle ilgili olarak çok sayıda insanın başı kesilmiş ve dolaştırılmıştır. Baş kesme hadiseleri Kerbelâ'dan sonra da devam etmiştir. Ayrıca Kerbelâ hadisesinin Emevîler tarihinde baş kesme işinin devam etmesiyle yakından ilgisi vardır. Hz. Hüseyin'in şehid edilmesiyle ardı arkası kesilmeyen isyanların bir nevi kapısı açılmıştır ve her isyan neredeyse beraberinde bir baş kesme hadisesine yol açmıştır. Bu işi ilk başlatanlar olarak Emevîler, iktidarlarını sağlamlaştırma yolunda bu tür eylemleri işlemekten geri durmadılar. Emevîlere

⁵ Bk. Metin Yılmaz, "İtaatkar Toplum Oluşturma Aracı Olarak İşkence (Emevî Örneği)", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* (www.dinbilimleri.com), 2008, cilt, VIII, sayı: 4, s. 92. (erişim tarihi: 25.06.2015)

karşı duranlar da bu çirkin fiili işlemekten geri kalmadılar ve her iki taraf da iktidar mücadelesinde acımasız bir tablo ortaya koydular.⁶

İnsanların başlarını ölü bedenlerinden koparma gibi dehşet verici hadiseler tarihte büyük iz bırakmıştır. Zaman içerisinde kesik başlar etrafında destansı hikayeler oluşturulmuş, Hz. Hüseyin'in kesik başına dair rivayetler bu tür anlatılarda yer almıştır.⁷

Bu fiil, tarih boyunca insanlığın vicdanını son derece rahatsız eden bir davranış olmuştur. Bugün dahi böylesine dehşet verici fiiller ne olduğu ve kimler tarafından kurulduğu belli olmayan örgütler tarafından da gerçekleştirmekte, bununla toplumlarda terör estirilmeye çalışılmakta ve kesik başlar medyaya servis edilmektedir.

Başları Kesilenler

A-Yezid b. Muâviye Döneminde Baş Kesme ve Baş Kesilenler

Tarihimizde başı kesilen ilk kimse sahabeden Amr b. Hamık el-Huzâî'dir. Hudeybiye anlaşmasından sonra müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'in vefatının ardından Sûriye, Mısır ve Kûfe'yi dolaştığı, Hz. Osman'ı şehid edenlerin elebaşısı olduğu ve Hz. Ali taraftarı olarak Cemel, Sıffin ve Nehrevan savaşlarına katıldığı ve daha sonra⁸ Kûfe'ye yerleştiği bilinmektedir.⁹ Emevîlerden kaçarken öldüğünü bildiren rivayetin yanı sıra,¹⁰ Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem tarafından Cezire'de öldürüldüğü şeklinde bir rivayet de vardır.¹¹ Başının kesilmesiyle alakalı olarak şu bilgilere rastlıyoruz: Hz. Osman'a karşı harekete geçen kimselerin liderlerinden olduğu bilinen Amr'ın Emevîlerin Kûfe valisi Ziyad'dan kaçıp bir mağaraya sığındığı ve burada 50/670 yılında yılan sokmasından öldüğü ve başının kesilip Ziyad'a, onun da Muâviye'ye gönderdiği rivayet edilmiştir. Bunun İslâm'da ilk baş kesme olayı olduğu kaydedilmiştir.¹²

⁶ Şaban Öz, *Sahabe Sonrası İktidar Mücadelesi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011, s. 431.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş-Tarih Folklor İlişkilerinden Bir Kesit*, Dergah Yayınları 2014; Ahmet Kavas "Kesik Baş Destanı", *DİA*, İstanbul 2002, XXV, s. 308.

⁸ Ahmet Önkal, "Amr b. Hamık", *DİA*, İstanbul 1991, III, s. 84.

⁹ Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut: 1968, VIII, s. 147.

¹⁰ Bk. Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdilber, *el-İstîâb fi ma'rifeti'l-ashâb*, I-IV, nşr. Ali Muhammed el-Becâvî, Kahire ty., III, 1173-4; Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan İbn Asâkir, *Tarihu medineti Dimaşk*, XLV, 490, 495; İbnü'l-Esir, İzzuddin, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, y.y. 1970, IV, s. 217.

¹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, s. 147.

¹² İbn Asâkir, *Tarih*, XLV, s. 490.

İkinci baş kesme hadisesi Hz. Hüseyin adına Kûfe’de faaliyet gösteren Müslim b. Akîl’in katledilmesi sırasında yaşanmıştır. Baş kesilip Yezid’e gönderilmiştir.¹³ Müslim b. Akîl, Hz Hüseyin’in amcasının oğludur ve Kûfe’ye gelip Emevîlerin aleyhinde çalışması Emevîlerin Irak valisi Ubeydullah b. Ziyad’ı kızdırmıştır. Müslim’i evinde barındıran Yemen asıllı tabîinden Hani b. Urve de öldürülmüş ve her ikisinin başı Yezid’e gönderilmiştir.¹⁴ Başlarının akibeti hakkında bir malumat bulunmamakla beraber her ikisinin de Dımaşk’ta defnedildiğini söyleyebiliriz.

İslam tarihinde derin izler bırakan baş kesme hadisesi, Resûlullah (s.a.v)’in torunu Hz. Hüseyin’in başının kesilmesiyle olmuştur. Bu hadise hicri 61(680) senesinin 10 Muharrem’inde vuku bulan Kerbelâ olayı neticesinde gerçekleşmiştir.¹⁵ Hz. Hüseyin Kerbelâ’da şehid edilince naşının hemen yanı başında duran katiller, başının kesilmesi konusunda bir müddet cesaret gösteremediler.¹⁶ Orada bulunan Sinan b. Enes, Havlî b. Yezid’e seslenerek “Başını kes onun!” diye emir verdi. Havlî bunu yapmak istedi fakat elleri titredi ve kesemedi. Bunun üzerine Sinan, “Allah iki kolunu kırsın, ellerini ayırsın!” diyerek kendisi Hz. Hüseyin’in başını gövdesinden ayırdı ve Havlî b. Yezid’e verdi.¹⁷ Bu rivayetin yanı sıra başın, Havlî’nin kardeşi Şibl b. Yezid tarafından kesilip Havlî’ye verildiği şeklinde bir başka rivayet de bulunmaktadır.¹⁸

Ömer b. Sa’d, Havlî aracılığıyla Hz. Hüseyin’in kesik başını Kûfe’ye göndermiştir.¹⁹ Havlî geç vakitte Kûfe’ye ulaşınca hükümet konağının kapısını kapalı bulmuş ve kesik başı kendi evine götürmüş ve bir tencereye koymuştur. Bununla siyasi iktidardan sağlayacağı maddi kazancı hayal ederek hanımına, “Sana dünyalar değerinde bir servet getirdim” demiştir. Eşi, kocasının bu çirkin tavrını hoş karşılamamış ve asil bir tavırla “Sen Allah Resulü’nün torununun başını getirmişsin, yazık sana! Ben bundan sonra seninle asla duramam” diyerek

¹³ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tarihu’l-Ümem ve’l-Müluk*, Darü İhya-i Türesi’l-Arabi, Beyrut 2008, V, 255; Ebu Hanife Ahmed b. Davud ed-Dineverî, *Ahbaru’t-tıval*, thk. Abdülmünim Amir, ty. s. 243; İsmail Yiğit, “Müslim b. Akil”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, s. 91.

¹⁴ Ahmet Turan Yüksel, “Ubeydullah b. Ziyad”, *DİA*, İstanbul 2012, XLII, s. 29; Mustafa Öz, “Hani b. Urve”, *DİA*, İstanbul 1997, XI, 32.

¹⁵ Taberî, *Tarih*, V, s. 306.

¹⁶ M. Asım Köksal, *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*, Köksal Yayıncılık, İstanbul ty., s. 208.

¹⁷ Taberî, *Tarih*, VI, 260.

¹⁸ Dineverî, *Ahbâr*, s. 258.

¹⁹ Belâzurî, *Ensâbu’l-eşrâf*, III, 441; Taberî, *Tarih*, VI, 260.

çıkıp gitmiştir.²⁰ Kaynaklarda bu asil tavrı sergileyen hanımın Nevvar isminde bir kadın olduğu aktarılmıştır.²¹

Sabah olunca Hz. Hüseyin'in başı Ubeydullah b. Ziyad'a götürüldü. Rivayete göre Ubeydullah, Hz. Hüseyin'in dudaklarına mızrakla dokunup durmuştur. Bu konuda verilen rivayetlere göre İbn Ziyad o esnada yemek yiyordu. Hz. Hüseyin'in başı önüne bir leğen içinde önüne getirilince elindeki değnekle dudaklarına vurarak "Yakışıklı bir gençti," demiş ve ardından Hz. Hüseyin'i kast ederek, "Ebu Abdullah'ın saçı da kırılmış" şeklindeki sözlerini söylemiştir.²² İbn Ziyad'ın Hz. Hüseyin'in kesik başına değnekle dokunurken yanında bazı sahabilerin olduğu ve onun bu davranışına karşı çıktıkları aktarılmıştır. O sırada orada sahabeden Zeyd b. Erkam'ın olduğu ve "Kaldır değneği, Allah'a yemin olsun ki ben, Resûlullah (s.a.v)'i bu dudakları öperken gördüm." diyerek ağlamaya başladığı ve Ubeydullah'ın, "Şayet bunamış bir ihtiyar olmasaydın seni öldürürdüm" diyerek kendisini tehdit ettiği rivayet edilmiştir. Zeyd'in oradan ayrılırken, "Ey Arap cemaati bundan sonra siz köle durumuna düşürüleceksiniz. Çünkü Hz. Fatıma'nın oğlunu öldürdünüz." dediği aktarılmıştır.²³ Bir rivayette bu sırada Enes b. Malik'in de orada olduğu bildirilmiştir.²⁴ O da Zeyd b. Erkam gibi "Allah'a yemin olsun ki sen günaha girdin, senin değnekle dokunduğun yerleri Resûlullah (s.a.v)'in öptüğünü gördüm" demiştir.²⁵

Hz. Hüseyin'in kesik başına dair aktarılan rivayetler oldukça detaylıdır. Başı daha sonra Dimaşk'a Yezid b. Muâviye'ye gönderilmiştir.²⁶ Yezid görünüşte üzülmüş ve Hz. Hüseyin'i öldürtmesi sebebiyle Ubeydullah b. Ziyad'a lanet etmiştir. Fıglalı'ya göre o, bu üzüntüsünde samimi değildir. Çünkü gerçekten üzülmüş olsaydı Ubeydullah'ı ve katletme işinde isimleri geçenleri görevlerinden azletmesi gerekirdi.²⁷ Onun üzüntüsünde samimi olmadığını bildiren bir rivayet de şu şekildedir: Şehidin kesik başının Dimaşk'a, Yezid b. Muâviye'nin yanına getirildiği esnada mızrağının ucuyla Hz. Hüseyin'in dudaklarına dokunduğu, bunun üzerine o esnada orada bulunan sahabe Ebû Berze Nadle b. Ubeyd, ona,

²⁰ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, III, 441.

²¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, III, 412-413, İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 23. İsmi Nevvar bt. Malik olarak verilen ve tabiiinden olduğu bilinen bu kadın hakkında fazla bir malumat yoktur. Ayrıca bk. İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Daru'l-Efkari'd-Devliyye, Lübnan 2004, II, 1274.

²² İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 100; Taberî, *Tarih*, VI, 22; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, II, 412-413, İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 23; Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabi, *Siyerü a'lami'n-nübelâ*, Daru'l-Efkari'd-Devliyye, Lübnan 2004, I, 1496.

²³ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, III, 412-413, Taberî, *Tarih*, VI, 362; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 23.

²⁴ Taberî, *Tarih*, VI, 362.

²⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye*, II, 1276.

²⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, nşr. C. J. Tonberg, Beyrut: 1979, IV, 85

²⁷ Ethem Ruhi Fıglalı, "Hüseyin", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 520.

mızrağını kaldırmasını söylediği ve “*Ben Resûlullah (s.a.v)’in o dudakları öptüğünü gördüm*” dediği aktarılmıştır. Ebû Berze, bu sözleri söyledikten sonra kalkıp gitmiştir.²⁸ Bu rivayetler, gerek Ubeydullah gerekse Yezid’in Hz. Hüseyin’in kesik başıyla oynadığını ve değersiz bir meta gibi muamele ettiklerine işaret etmektedir. Her ikisinde de ortak olan husus Hz. Hüseyin’in insanlık dışı bir muameleyle karşılaştığıdır.

Hz. Hüseyin’in başının nereye defnedildiği konusunda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayette Medine’de Baki’ mezarlığına götürüldüğü ve annesi Hz. Fatıma’nın yanına defnedildiği aktarılmıştır.²⁹ Bir rivayete göre de Hz. Hüseyin’in kesik başı Yezid’in ölümüne kadar Emevî sarayında muhafaza edilmiş, ölümünden sonra kefenlenip Şam’da Babü’l-Ferais’te defnedilmiştir. Yine rivayete göre Emevî halifelerinden Süleyman b. Abdulmelik’e kadar saray deposunda muhafaza edilmiş ve onun tarafından yıkanıp kefenlenmiş ve namazı kılındıktan sonra Şam’da İslam mezarlığına defnedilmiştir.³⁰ Fatimilerin çok sonraları Hz. Hüseyin’in başını Mısır’a götürdükleri ve orada onun için “*Tacü’l-Hüseyin*” diye bir türbe yaptıkları söylenmiştir.³¹ Kahire’deki Hüseyin camii muhtemelen buna dayanmaktadır. Bu rivayetlerin yanı sıra Hz. Hüseyin’in kesik başının Necef’te babasının yanına, Kûfe dışında bir yere veya Rakka’ya defnedildiğine dair rivayetlerin olduğu bilinmektedir.³² İbn Kesir, Baki’ mezarlığına gömüldüğünü belirten rivayeti doğru kabul etmektedir.³³ Algül’e göre Hz. Hüseyin’in başı muhtemelen bir müddet Emevî sarayında kalmıştır. Çünkü Emevî idarecileri Hz. Hüseyin’in başının bir süre gizlenmesinde siyasi açıdan yarar görmüşlerdir.³⁴ Bununla ilgili olarak Ünal’ göre Ubeydullah Hz. Hüseyin’in kesik başını Yezid’e göndermekle ileride karşılaşılabileceği sıkıntıları da bir manada ona havale etmiştir.³⁵

Kerbelâ’da başı kesilen sadece Hz. Hüseyin değildi. Onunla beraber yetmiş iki şehidin daha başı kesilmişti. Çok geçmeden Kerbelâ’da şehit olan diğer Müslümanların da başları İbn Ziyad’ın önüne getirildi.³⁶ Kaynaklarda bu başların Kerbelâ’dan Kûfe’ye mi, yoksa Şam’a mı götürüldüğü hususu net değildir. Bazı rivayetlerde bu başların Kûfe’de bulunan İbn Ziyad’a götürüldüğü belirtilmiştir. Bu kesik başlar Şimr b. Zilcevşen, Kays b. Eşas, Amr b. Haccac ve

²⁸ İbn Asâkir, *Tarih*, LXII, 85, LXVIII, 95; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 85.

²⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, II, 1282.

³⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye*, II, 1282.

³¹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, II, 1283.

³² Fığlalı, *Hüseyin*, s. 520.

³³ İbn Kesir, *el-Bidâye*, II, 1282.

³⁴ Hüseyin Algül, *Kerbelâ Kanayan bir Yara Gönül Sızlatan Bir Facia*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, s.164.

³⁵ Ünal Kılıç, *Yezid b. Muâviye*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1999, s. 190.

³⁶ Belâzurî, *Ensâbu’l-eşraf*, III, 412-413, İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-gâbe*, II, 23.

Azre b. Kays ile birlikte İbn Ziyad'a gönderildi.³⁷ Hz. Hüseyin'in başı dışında Şam'a taşınan diğer bazı başlar şu kimselere aitti: Ali b. Hüseyin, Abdullah b. Hüseyin, Abbas b. Ali, Cafer b. Ali, Osman b. Ali, Muhammed b. Ali, Ebu Bekir b. Ali, Abdullah b. Ali, Ebu Bekir b. Hasan, Kasım b. Hasan, Abdullah b. Hasan, Abdullah b. Akil, Cafer b. Akil, Abdurrahman b. Akil, Muhammed b. Ebu Said b. Akil, Muhammed b. Abdullah b. Cefer, Avn b. Abdullah b. Cafer. Bunlar toplam on sekiz kişiydi ve kesik başları Şam'da teşhir edildi.³⁸

Bu başların mızraklara takılarak taşındığı rivayet edilmiştir.³⁹ Ayrıca bu kesik başların hangi kabile mensupları tarafından taşındıkları kaynaklarımızda detaylı şekilde verilmiş bulunmaktadır. Başların yirmi ikisi Hevazin, on yedisi Temim, on üçü Kinde, altısı Esedoğulları, beşi Ezd ve on ikisi Sakif kabilesi tarafından taşınmıştır.⁴⁰ Böylece baş kesme fiilinin yanı sıra şehirler arası kafa taşıma işi de ihdas edilmiştir. Muhtemelen bu kabileler mevcut iktidardan, taşıma işi karşılığında bir maddi bir beklenti içinde olmuşlardır. Daha sonra bu başların Kûfe'den Şam'a nakledildiği bilinmektedir. Bu iş için İbn Ziyad'ın, Zahr b. Kays'ı görevlendirdiği, onun Kerbelâ'daki kesik başları Şam'a taşıdığı ve yanına da yardımcı olarak da Ebu Burde b. Avf el-Ezdi ve Tarık b. Zübeyan el-Ezdi'nin verildiği bilinmektedir. Bunlar ehl-i beyte ait kesik başları Yezid b. Muâviye'ye götürdüler.⁴¹

B. Abdülmelik b. Mervan Döneminde Baş Kesme ve Baş Kesilenler

Çok geçmeden Hz. Hüseyin'e karşı savaş emri veren Ubeydullah b. Ziyad'ın da başı kesilmiştir (67/686).⁴² Musul civarında Emevîlerin Irak valisi Ubeydullah b. Ziyad'a karşı harekete geçen İbrahim b. Eşter, Ubeydullah'ı öldürmüş ve başının kesilmesini emretmiştir.⁴³ Onunla birlikte başta Husayn b. Nümeyr olmak üzere yetmişten fazla kişinin başı kesilmiş ve Kûfe'de bulunan Muhtar es-Sekafî'ye gönderilmiştir (67/686). İbn Ziyad'la beraber başı kesilenlerden biri de Şurahbil b. Zilkela'dır.⁴⁴ O da Emevî ordusu içinde ileri gelenlerden ve İbn Ziyad'ın gözde adamlarından biriydi.⁴⁵ İbn Ziyad'ın başı Kûfe'ye gönderilince Muhtar b. Ubeyd es-Sekafî, onu ziftli bir küp içine koydurup Medine'ye Muhammed b. Hanefiyye, Ali

³⁷ Taberî, *Tarih*, VI, 368.

³⁸ Ebû Ca'fer Muhammed İbn Habib, *Kitabu'l-muhabber*, Beyrut: Daru'l-Âfâki'l-Cedid, ty., s. 490.

³⁹ Dineverî, *Ahbâr*, s. 259.

⁴⁰ Dineverî, *Ahbâr*, s. 259.

⁴¹ Taberî, *Tarih*, VI, 264.

⁴² Dineverî, *Ahbâr*, s. 295; Ahmet Turan Yüksel, *Ubeydullah*, s. 30.

⁴³ Dineverî, *Ahbâr*, s. 295.

⁴⁴ Zehebi, *Siyer*, III, 359.

⁴⁵ Dineverî, *Ahbâr*, 295.

b. Hüseyin ve diğer Haşimoğullarına gönderdi.⁴⁶ Rivayete göre bu durum karşısında Muhammed b. Hanefiyye secdeye kapanmıştır.⁴⁷ Kesik başı Medine'ye getiren elçi Muhtar es-Sekafi'nin emrettiği şekilde yüksek sesle bunu duyurdu. Ali b. Hüseyin kesik başı görünce, "Allah onu cehenneme atsın!" dedi. Anlatıldığına göre o, babasının şehadetinden sonra asla gülmemişti, fakat İbn Ziyad'ın kesik başını Medine'de görünce o gün gülmüştü.⁴⁸ İbn Ziyad, Husayn b Nümeyr ve Şurahbil b. Zilkela'nın başları Medine'de fazla durdurulmadı ve Mekke'ye gönderilip Mescid-i Haram'ın kapısına asılarak teşhir edildi.⁴⁹ Sonra da Mekke'de defnedildiler.⁵⁰ Bu başların Mekke'ye gönderilmesi ve orada defnedilmesi korku salmak içindi. Husayn b. Nümeyr de İbn Ziyad gibi Emevîlerin meşhur adamlarındandı ve bu dönemde ünlü bir komutandı.⁵¹ Ubeydullah'ın Hz. Hüseyin'in akibetine uğramasında Kerbelâ'da oynadığı rol etkili olmuştur. Çünkü Ömer b. Sa'd'a Hz. Hüseyin ile savaşma emrini o vermiştir. Neticede kendisi de aynı akibete uğramıştır.⁵²

Hz. Hüseyin'in başını kesen ve kesilmesinde rolü olanlardan bazılarının da başları kesilmiş ve yer yer dolaştırılmıştır. Kerbelâ hadisesi çok sayıda kimsenin bir silsile halinde kafasının kesilmesine yol açmıştır. Hz. Hüseyin'in öldürülmesinde adı geçen Şimr isimli şahsın da başı kesilip Muhtar b. Ebu Ubeyd es-Sekafi'ye gönderilmiş, o da kesik başı Medine'de bulunan ve Hz. Ali evladından olan Muhammed b. Hanefiyye'ye göndermiştir.⁵³

Hz. Hüseyin'in katillerinden Ömer b. Sa'd'ın başı da kesilip Muhtar es-Sekafi'ye getirilmiştir (66/685). Onu öldüren kişinin Ebu Amre adında biri olduğu söylenmiştir.⁵⁴ Ömer'le beraber oğlu Hafs da öldürülmüştür.⁵⁵

Ubeydullah b. Ziyad'ın başını kesip Mekke'ye gönderen Muhtar es-Sekafi de aynı akibete uğradı. 67/686 senesinde Abdullah b. Zübeyr'in Irak'taki valisi Mus'ab b. Zübeyr tarafından öldürülmüş ve başı Kûfe'deki valilik sarayına getirilmişti.⁵⁶ Başının akibeti

⁴⁶ İbn Sad, *Tabakât*, V, 100.

⁴⁷ Geniş bilgi bk. Hüseyin Güneş, *Dini Ve Sosyal Etkisi Açısından Muhammed b. Hanefiyye ve Hayatı*, Selçuk Ün. Sosyal Bil. Ens. (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2009, s. 189.

⁴⁸ Ahmed b. Ebu Yakub b. Cafer el-Ya'kubî, *Tarihü'l-Ya'kubî*, thk Abdullah Hayr Muhenna, Şirketü'l-Ulami, Beyrut 2010, II, s. 176.

⁴⁹ İbn Habîb, *Muhabber*, s. 491.

⁵⁰ Yüksel, *Ubeydullah*, s. 30.

⁵¹ Dineverî, *Ahbâr*, 295; Hasan Onat, "Husayn b. Nümeyr", *DİA*, XVIII, 413.

⁵² Yüksel, "Kerbelâ Vak'ası'nda Ubeydullah b. Ziyad'ın Önemli Rolü", *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ*, I, Editör: Alim Yıldız, Sivas, 2010, s. 323.

⁵³ Dineverî, *Ahbâr*, s. 305.

⁵⁴ Taberî, *Tarih*, VII, 127.

⁵⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 176.

⁵⁶ Taberî, *Tarih*, VI, 112.

hakkında bir malumat verilmemekle beraber muhtemelen Kûfe’de defnedilmiştir. Muhtar’ın kesik başı insanlara maddi gelir kazandırmıştır. Nitekim onun başını getiren elçilere otuz bin dirhem ödül verilmiştir. Muhtar’ın bedenine, başı kesilerek eziyet verilmekle yetinilmemiş, Mus’ab tarafından kesilen eli Kûfe mescidinde bir çivi ile duvara tutuşturulmuş ve uzun süre bu şekilde bırakılmıştır.⁵⁷

Muhtar’ın başını kesip onu Kûfe’ye getiren Mus’ab b. Zübeyr de aynı akibete uğradı. Irak’ta Emevî ordusuna karşı giriştiği savaşta mağlup edilmiş ve başı Abdülmelik b. Mervan’ın önüne getirilmiştir (71/690).⁵⁸ Mus’ab’ın başını önünde gören Abdülmelik secdeye kapanmıştır. Onun başının Irak’ta Bacumeyra mıntıkasında gömüldüğü rivayetinin yanı sıra önce Kûfe’ye sonra da Suriye ve Mısır’a gönderilerek buralarda dolaştırıldığı, sonunda hakaretler eşliğinde Dımaşk’a getirilip herkesin rahatlıkla görebileceği bir yere asıldığı ve nihâyet Abdülmelik’in hanımı ve Yezid b. Muâviye’nin kızı Atike tarafından alınıp yıkandıktan sonra defnedildiği rivayet edilmiştir.⁵⁹

Emevîler tarafından başı kesilenlerden biri de Mekke’de halifeliğini ilan eden Abdullah b. Zübeyr’dir. Mekke’ye taarruza geçen Haccac karşısında sekiz ay kadar mukavemet gösterdikten sonra öldürülen Abdullah, daha sonra başı kesilerek Şam’a gönderilmiş, cesedi ise Mekke’de teşhir edilmiştir.⁶⁰ Başı muhtemelen Şam’da defnedilmiştir.

Irak bölgesinde ne Emevîlere ne de o dönemde Mekke’de halifeliğini ilan etmiş olan Abdullah b. Zübeyr’e itaat etmeyen Ubeydullah b. Hür’ün de başı kesilmiş ve önce Kûfe’ye oradan da Basra’ya gönderilmiştir. Ona tuzak kurup öldürten kimse Abdülmelik b. Mervan olmuştur. Ubeydullah, Abdülmelik b. Mervan’a bir heyet gönderince Abdülmelik ona on bin kişilik bir kuvvet gönderdiğini, Kûfe’ye girmesini ve gönderdiği kuvvetlerin gelmekte olduğunu haber vermiş, ardından da Kûfe’deki valisine onu öldürmesi için emir göndermiştir. Bulunduğu yerde tuzağa düşürülen Ubeydullah öldürülmüş ve başı kesilerek önce Kûfe’ye sonra da Basra’ya gönderilmiştir (68/687).⁶¹

Bu dönemde Hüseyin’in kanını talep ederek ortaya çıkan bazı kimselerin de başları kesilmiştir. Bir sahabi olan Süleyman b. Surad önce Hz. Ali, daha sonra Hz. Hüseyin taraftarı olup daha çok Hz. Hüseyin’e Kerbelâ’da yardım etmedikleri için vicdan azabı duyan ve

⁵⁷ Bk. Ahmet Ağırakça, *Emevîler Döneminde Kıyâmlar*, Şafak Yayınları, İstanbul 1994, s. 180.

⁵⁸ Bu hadisenin hicri 72 yılında olduğunu iddia edenler de vardır. Bk. Taberî, *Tarih*, VI, 145.

⁵⁹ Taberî, *Tarih*, VI, 143; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 332.

⁶⁰ Taberî, *Tarih*, VI, 166.

⁶¹ Taberî, *Tarih*, VI, 126; İbn Kesir, *el-Bidâye*, II, 1322.

bundan dolayı günahlarından tevbe eden manasında “Tevvabun” diye anılan Kûfelilerin başına geçerek kıyam etmiştir. Fakat bunda başarılı olamayıp başı kesilerek dönemin halifesi Abdülmelik b. Mervan’a gönderilmiştir (65/684).⁶² Başı Dimaşk’a gönderildiğinden muhtemelen burada defnedilmiştir.

Bu dönemde başı kesilip de Emevî valilerinden Haccac’a gönderilen bir kimse de Abdurrahman b. Muhammed b. Eş’as’dır. Emevîlere karşı isyana geçen Abdurrahman, Haccac karşısında mağlup olduktan sonra Türk komutan Rutbil’e sığınmış ve Sicistan’a yerleşmişti. Fakat Haccac onu ortadan kaldırarak bu tehlikeden emin olmak istiyordu. Haccac’ın bir girişimde bulunmasına gerek kalmadan bir müddet sonra Abdurrahman öldü. Eceliyle ölüp başının Rutbil tarafından kesilerek Haccac’a gönderildiği rivayetinin yanı sıra,⁶³ bir evin damından kendini atarak intihar ettiği ve intihardan sonra Rutbil’in onun başını keserek Haccac’a, onun da Abdülmelik’e, onun da kardeşi Abdulaziz’e gönderdiği şeklinde bir rivayete de sahibiz.⁶⁴ Bir başka rivayette ise Abdurrahman ve arkadaşlarının hile ile yakalanması üzerine intihar ettikleri, daha sonra başının kesilerek Haccac’a gönderildiği, onun da kesik başı Abdülmelik’e ulaştırdığı bildirilmiştir(85/704).⁶⁵

Emevîler döneminde başı kesilenlerden biri de Yezid b. Muhalleb’dir. Yezid, Emevî devletine karşı son derece sadık bir valiydi. Herhangi bir sebep olmaksızın Emevîlerin Irak valisi Haccac onu görevinden azletti. Daha sonra Süleyman b. Abdülmelik tarafından görevine iade edildi. Fakat daha sonra katı siyaseti nedeniyle Ömer b. Abdulaziz zamanında tekrar görevinden alındı. Beytu’l-malden aldığı malları iade edinceye dek Ömer b. Abdulaziz tarafından hapiste tutuldu. Beytu’l-malden yoğun miktarda mal almıştı. Yezid b. Abdülmelik zamanında hapisten kaçmayı başardı. Irak’ta Emevîlere karşı bir isyanı yönetmek için harekete geçti. Basralılar her konuda itaat edeceklerine dair söz verip biat ettiler. Bu sırada Hasan el-Basrî halkı isyandan vaz geçirmek istediye de kimse onu dinlemedi. Yapılan savaşta Emevî ordusuna karşı yenilen İbn Muhalleb öldürüldü. ⁶⁶kesik başı önce Hire’de bulunan Mesleme b. Abdülmelik’e gönderildi. Mesleme de onu Halid b. Velid b. Abdülmelik’e gönderdi. Fakat burada da bırakılmadı ve kesik baş Dimaşk’ta bulunan halife

⁶² İbn Sa’d, *Tabakât*, V, 207, VIII, 133; Belâzur’i, *Ensâbu’l-eşrâf*, V, 210; Taberî, *Tarih*, VI, 16; Yiğit, “Tevvabin”, *DİA*, İstanbul 2012, XLI, 50; Asri Çubukçu, “Süleyman b. Surad”, *DİA*, XXXVIII, 103.

⁶³ Taberî, *Tarih*, VI, 302;

⁶⁴ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 228.

⁶⁵ Ya’kubî, *Tarih*, II, 188. Geniş bilgi için bk. Fatih Erkoçoğlu, *Abdülmelik b. Mervan ve Dönemi (65-86/685-705)*, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 224-245.

⁶⁶ İbn Kesir, *el-Bidâye*, II, 1437.

Yezid b. Abdulmelik'e ulaştırıldı. O da bunu yanında tutmayıp Halep valisi Abbas b. Velid b. Abdulmelik'e gönderdi(102/720).⁶⁷ Başı muhtemelen Halep'de defnedilmiştir.

Bu dönemde başı kesilenlerden biri de Emevîlerin son halifesi Mervan b. Muhammed'dir. Abbâsî güçleri karşısında Zap suyu kenarında giriştiği savaşta mağlup olduktan sonra canını kurtarmak maksadıyla kaçan Mervan, düşmanlarının ısrarlı takibinden kurtulmak için önce Mısır'ın Arîş⁶⁸ şehrine kadar gitmişti. Neticede onu takip eden Abbâsî birlikleri, kendisini ve yanında bulunan adamlarını yakalayıp öldürdüler (132/750). Başı o sırada Kûfe'de bulunan ilk Abbâsî halifesi Ebu'l-Abbas Muhammed b. Ali es-Seffah'a gönderilmiştir. Başı Kûfe'ye ulaşana kadar dört kişinin elinden geçmiş, neticede Seffah'ın şurta (eminiyet) teşkilatının başında bulunan Hüzeyme b. Yezid b. Hani'ye ulaşmış ve o da kesik başı Seffah'a teslim etmiştir.⁶⁹ Başının akibeti hakkında bir malumat bulunmamakla beraber muhtemelen Kûfe'de defnedilmiştir. Böylece bir asır kadar hüküm süren ve idareleri sırasında baş kesme gibi bir davranışı ihdas eden Emevîler, miadlarını son halifelerinin başının kesilmesiyle tamamladılar. Görüldüğü üzere iktidara karşı gelmenin cezası başın kesilmesi, mızrakların ucunda teşhir edilmesi ve genellikle başka bir yere nakledilmesi şekline karşılık buluyordu.⁷⁰

İslam tarihinde baş kesme fiilinin ihdası ve işleyen süreçte başları kesilenlere dair tespit ettiklerimiz bunlardır. Bu iş, Emevî dönemiyle sınırlı kalmamış, sonraki İslam devletlerinde de devam etmiştir. Görüldüğü üzere bu dönemde başları kesilenler meşhur insanlardır. Bunlar arasında Resûlullah (s.a.v)'in torunu Hz. Hüseyin gibi şahsiyetler olduğu gibi, sultanlar, alim şahsiyetler ve halk tabakasından kimselerin de ölü bedenleri bu tür hadiselere maruz kalmıştır.

Sonuç

İslam'a göre düşmana da ait olsa insan bedeni mukaddestir ve işkence edilemez. Gayrimüslim bir cesed de olsa olduğu gibi defnedilmelidir. Eldeki iktidarı muhafaza etme söz konusu olunca Emevîler, İslam tarihinde kendilerinden önceki Müslümanların yapmadıkları

⁶⁷ Teberi, *Tarih*, VI, 436; İbn Kesir, *el-Bidâye*, II, 1437.

⁶⁸ Mısır'da Akdeniz sahili üzerinde doğu tarafında yer alan bir şehirdir. Yakut el-Hamevi, *Mu'cemü'l-Büldan*, IV, Beyrut: Daru Sadır 1988, s. 113.

⁶⁹ Dineverî, *Ahbâr*, 325; İbn Kesir, *el-Bidâye*, II, 1483. Diyanet İslam Ansiklopesidinin Mervan b. Muhammed maddesinde halifenin kesik başının akibeti hususunda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bk. Hasan Kurt, "Mervan II", *DİA*, XXIX, İstanbul 2004, s. 229.

⁷⁰ Yüksel, *İhtirastan İktidara Kerbela –Emevi Valisi Ubeydullah b. Ziyad Döneminin Anatomisi-* Yediveren, Konya 2001, s. 95.

baş kesme gibi bir fiili ihdas ettiler. Bu fiil ihdas edilmekle kalmadı ve o günden sonra hep işlene geldi. Çünkü Emevîler salt kuvvete dayalı bir iktidar modeli geliştirmişlerdi ve bu iktidarı ayakta tutabilmek için de şiddet ve bunun doğurduğu tabii bir sonuç olan katletme ve ardından da katlettiğinin bedenine kast etme gibi bir davranış sergilediler. Halbuki bu davranış İslam'ın ruhuna aykırıydı ve Resûlullah (s.a.v) bunu yasaklamıştı. Fakat bu çirkin iş Emevîlerin yaptıklarıyla sınırlı kalmadı. Bu dönemde iktidarı ellerinde tutanlar ölü bedene bu işkenceyi reva gördüler ve böylece rakiplerinden cesedleri üzerinden de intikam alma yoluna gittiler.

Emevî dönemi boyunca baş kesmelerin ekseriyeti Kerbelâ hadisesiyle ilgili olarak zahir etmiştir. Bundan başka Emevî idaresine karşı isyana geçen bazı isimlerin de başları kesilmiştir. Baş kesenlerin hemen hepsi kendi başlarının kesilmesi şeklinde bir akibete uğramaktan kendilerini kurtaramamışlardır. Bu fiili başlatan ya da buna ses çıkarmayan bazı Emevî idarecileri aynı akibete uğramışlardır. Bu dönemde silsile halinde devam eden kesik başları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Hz. Hüseyin'in başı Ubeydullah b. Ziyad'ın önüne
- Ubeydulah b. Ziyad'ın başı Muhtar es-Sekafi'nin önüne
- Muhtar es-Sekafi'nin başı Mus'ab b. Zübeyr'in önüne
- Mus'ab b. Zübeyr'in başı Abdulmelik b. Mervan'ın önüne gelmiştir.

Mus'ab b. Zübeyr'e karşı mücadele edenler arasında yer alan Mervan b. Muhammed'in de başı Ebu'l-Abbas es-Seffah'ın önüne konmuştur.

Kesme işinde emir veren ya da bu hususta sessiz kalanların önlerine farklı sayılarda kesik baş konmuştur. Önüne çok sayıda kesik başın konulduğu kimseler sırasıyla Yezid b. Muâviye, Ubeydullah b. Ziyad, Muhtar es-Sekafi ve Abdulmelik b. Mervan olmuştur. Zira bunlar birden fazla kesik başa şahid oldular. Ubeydullah yetmiş iki, Yezid aynı şekilde yetmiş iki, Muhtar sekiz, Abdulmelik ise beş kesik başa şahit olmuştur. Ubeydullah ile Yezid b. Muâviye'nin şahid olduğu başlar aynı olup Kerbelâ şehitlerinin başlarıdır. Baş kesilenlerin üçü sahabidir. Diğerleri tabii neslindedir.

Bir asır kadar gibi bir dönemde meydana gelen hadiselerde başları kesilenlerin 156 kişi olduğu ve bunlardan 72'sinin Hz. Hüseyin'in taraftarlarından olduğu bilinmektedir.

Emevî taraftarları da en az bu kadar kesik baş vermişlerdir. Nitekim Ubeydullah b. Ziyad'la beraber 70'ten fazla kişinin başı kesilmiştir. Bu başlar, ölü bedenlerden koparılarak farklı şehirlerarasında taşınmış olan başlardır ve netice olarak başları kesilenlerin bedenleri bu şekilde cani bir muameleye tabi tutulmuştur.

Baş kesmedeki amaç muhtemelen şu sebeplere dayanıyordu:

-Kesin öldürdüğünü ve yanlış adam öldürülmediğini ispatlama

-Korku salma

-İntikam ve hınç alma hissi

Önüne kesik bir baş konan kimse, düşmanını öldürüldüğünden yüzde yüz emin oluyordu ve başları kesilenler genellikle komutan-vali olanlar arasından çıkıyordu. Baş kesilenler arasında Mervan b. Muhammed gibi halifeler de olmuştur.

Başların kesildiği yer genelde Irak bölgesi olmuştur. Bölge çok sayıda isyanın baş gösterdiği bir yer olarak ön plana çıkmış ve Emevîler dönemi boyunca da hep çalkantı içinde olmuştur. Haliyle kesik başların zuhur ettiği bir bölge olmuştur.

Bu dönemde baş kesmekle yetinilmemiş ve durum “şehirlerarası baş(kelle) taşıma” işine dönüştürülmüştür. Başların dolaştırıldığı yerler farklı şehirler olmuştur. Bu konuda öne çıkan şehirler Kûfe, Basra, Dimaşk, Medine, Mekke ve Halep olmuştur. Kûfe'deki valilik sarayı kesik başların taşındığı saray olarak ön plana çıkmış, Basra'daki valilik sarayı ise duvarına çizilen kesik baş resmiyle kayıtlara geçmiştir. Taşıma şekilleri de farklı olmuştur. Kesik bir başı, bazen bir tencerede bazen bir mızrağın ucunda bazen de ziftli bir küp içinde görmek mümkün olmuştur. Başlar, Mervan b. Muhammed'in kesik başının taşınmasında görüldüğü gibi bazen çok sayıda el değiştirdikten sonra asıl gitmesi gereken yere ulaştırılmıştır.

Bu işe yeltenenler sahabeden değillerdi ve bu fiili işleyenler İslam'ın daha yeni neşvü nema bulduğu yerlerde yaşayan kimselerdi. Böyle bir hadise ne Hz. Peygamber zamanında ne de sahabenin idarede olduğu bir dönemde meydana geldi.

Kaynakça

- Ağırakça, Ahmet, *Emevîler Döneminde Kıyamlar*, Şafak Yayınları, İstanbul 1994.
- Algül, Hüseyin, *Kerbela Kanayan bir Yara Gönül Sızlatan Bir Facia*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009.
- Belazuri, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensabü'l-Eşraf*, Daru'l-Fikr, I-XIII, nşr. Süheyl Zekkar-Riyaz Zirikli, Beyrut 1996.
- Çubukçu, Asri, "Süleyman b. Surad", *DİA*, XXXVIII, 103.
- Dineverî, Ebu Hanife Ahmed b. Davud, *Ahbru't-tıval*, thk. Abdülmünim Amir, ty.
- Erkoçoğlu, Fatih, *Abdülmelik b. Mervan ve Dönemi (65-86/685-705)*, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006
- Fırlalı, Ethem Ruhi, "Hüseyin", XVIII, 520.
- Güneş, Hüseyin, *Dini Ve Sosyal Etkisi Açısından Muhammed b. Hanefiyye ve Hayatı*, Selçuk Ün. Sosyal Bil. Ens. (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2009.
- el-Hamevi, Yakut, *Mu'cemü'l-Büldan*, I-V, Beyrut: Daru Sadır 1988.
- İbn Abd'ilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (463/1071), *el-İstîâb fi ma'rifeti'l-ashâb*, I-IV, nşr. Ali Muhammed el-Becâvî, Kahire ty.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan (571/1170), *Tarihu medineti Dimaşk*, I-LXXX, nşr. Muhibbuddin Ebû Saïd Ömer b. Garamel-Amravî, Beyrut: Daru'l-Fikr 1995-1998.
- İbn Habib, Ebû Ca'fer Muhammed (245/859), *Kitabu'l-muhabber*, Daru'l-Âfâki'l-Cedid, Beyrut ty.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Müessesetü'l-Maarif, Beyrut 2004.
- İbn Kesir, İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-II, Daru'l-Efkari'd-Devliyye, Lübnan 2004.
- İbn Sa'd, Muhammed (230/844), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1968.
- İbnü'l-Esir, İzzüddin (630/1236), *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, I-VII, y.y. 1970
....., *el-Kâmil fi't-tarih*, I-XIII, nşr. C. J. Tonberg, Beyrut 1979.
- Kavas, Ahmet, "Kesik Baş Destanı", *DİA*, XXV, 308.
- Kılıç, Ünal, *Yezid b. Muâviye*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1999.
- Köksal, M. Asım, *Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*, Köksal Yayıncılık, İstanbul ty.
- Kurt, Hasan, "Mervan II", *DİA*, XXIX, İstanbul 2004.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Folklorundan Kesik Baş-Tarih Folklor İlişkisinden Bir Kesit*, Dergah Yayınları, İstanbul 2014.
- Onat, Hasan, "Husayn b. Nümyer", *DİA*, XVIII, 413.
- Önkal, Ahmet, "Amr b. Hamık", *DİA*, III, 84.
- Öz, Mustafa, "Hanî b. Urve", *DİA*, XI, 32.
- Öz, Şaban, *Sahabe Sonrası İktidar Mücadelesi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'l-ümem ve'l-müluk*, I-X, Darü İhya-i Türesi'l-Arabi, Beyrut 2008.
- Yakubi, Ahmed b. Ebu Yakub b. Cafer, *Tarihu'l-Yakubî*, I-II, thk. Abdullah Hayr Muhenna, Şirketü'l-Ulami, Beyrut 2010.
- Yılmaz, Metin, "İtaatkar Toplum Oluşturma Aracı Olarak İşkence(Emevî Örneği)", *Din Bilimler Akademik Araştırma Dergisi* (www.dinbilimleri.com), 2008, cilt, VIII, sayı: 4, (erişim tarihi: 25.06.2015)
- Yiğit, İsmail, "Müslim b. Akil", *DİA*, XXXIII, 91.

....., “Tevvabin”, *DİA*, XLI, 50.

Yüksel, Ahmet Turan, “Kerbelâ Vak’ası’nda Ubeydullah b. Ziyad’ın Önemli Rolü”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ*, I-III, Editör: Alim Yıldız, Sivas, 2010.

....., “Ubeydullah b. Ziyad”, *DİA*, XLII, 29.

....., *İhtirastan İktidara Kerbelâ – Emevi Valisi Ubeydullah b. Ziyad Döneminin Anatomisi- Yediveren*, Konya 2001.

Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyerü a’lami’n-nübelâ*, I-III, Daru’l-Efkari’d-Devliyye, Lübnan 2004.